

پیلکی مجموعہ سی

کانون اول، ۱۳۲۹
.....

صافی : ۲
.....

پیل : ۱ - جلد : ۱
.....

عثمانی سلطنتی مؤسسائی تاریخچه و اثر بر تجربه

— کچن صاییدن مابعد —

ذکر اولونان منابع اربعه [ادله اربعه] عینی قیمت و اعتبارده اولمایوب
ایکی صنفه آریلیر : ایکی اولکیلره « قطعه » یاخود « قواعد الاصول » دینیلیر که
حکمترینک مفادی قطعی اصلار [پرنسیپلر] در ؛ ایکی صوکر اکیلره « اهراده »
ویا « اصطلاح الفروع » تسمیه اولونور که شرح و تفسیر ایله استنباط اولونمش منضم
قاعده لردن عبارتدر .

قرآن کریمک احتوا ایتدیکی قاعده لر و حکملر اصلا تبدل و تغیر ایده مز ،
قطعی وابدیدر . اللهم کلامی اولدیغندن مبارک لفظلرینک کنیش معناسی ،
انسانلر طرفدن کاملاً ادراک و احاطه اولوناماز ؛ بناء علیه انسانلر قرآنک
معناسنی تماماً آکلایمازلر ، قرآن ترجمه ایدیه مز ، آنجاق تفسیر اولونابیلیر .
جذاب پیغمبر ، شریعتک روحنی صواب آکلایان فقیهه اون ثواب ، خطا ایده نه
بر ثواب وعد و تبشیر بویورمشدر .

سنت نبویه ، قرآن کریم درجه سنده قطعی ده کلدر . سنتک قطعیتی آکسیلتن
بر سبب رسواللهک قول و فعللرینک جمع و تدویننده کی نسبی تأخردر . اؤک معتبر
حدیث کتابلری هجرتک ایکنجی و اوچنجی عصرلری مؤلفاتندندر . « احادیث
نبویه » بی طویلایان ذاتلر ، حدیثلرک کثرتندن و بعضلرینک بر برلرینه متناقض
بولونماسندن ناشی ، بویوک مشکلات اقتحامنه مجبوریت کورورلردی . غایت
دقیق تنقید قاعده لرینی تعقیب ایله کندیلرینه قادار شفاهاً روایت اولونوب کلن
حدیثلرک بر قسمنی قبول ایله مهیه رک ، متباقیسندن سنتی تدوین ، حدیث
کتابلرینی تألیف ایتدیلر . حدیث کتابلری پک چوق ایسه ده ، ایچلرندن
بعضلری صحیح اولمقله مشهوردرلر ؛ بعضلری ایسه بالعکس قابل اعتراض
کورولمش و بالفعل اونلره اعتراضده اولونمشدر ، بویله جه صحیح اعتبار اولونان

حدیثلر حقنده دخی مناقشه‌لره یول آچیلمشدر. بوندن باشقا احادیث شریفهده قرآن کریم کیی تفسیر وتأویل اولونابیلیر ، علی العاده انسانلر ، اللہک الهامنه مظهر اولان رسواللہک مقصدلرینی تماماً آکلامقدن عاجزدرلر . بونکله برابر بوایکی شریعت منبئی بوس بوتون تعین وتقرر ایتمشدر ، آرتق اونلری نه آرتدیرمق ، نه اکیسیتکم ونهده ده کیشدیرمک ممکن ده کلدرد ، زیرا برنجیسنک صاحبی جناب الله اولوب ، ایکنجیسنک قائل وفاعلی ایسه چوقدن پارتحال بویورمشدر ؛ محرر وتغیری امکانش اولان بوایکی اصل آنجاق تفسیر وتأویل قیلینابیلرلر .

ایکی صوکر اکیلر [اجماع و قیاس] ایسه ، بوس بوتون باشقا وصفلری حائردرلر : اجماع امت معین بر زمانده اسلام امتی وکیلرینک رأیلرنده اتفاقدن عبارتدر ؛ قیاس فقهایه کلنجه ، علم ، اتقاء اخلاق جهتندن بعضی وصفاره مالک مسلمان فقیهلرینک قیاساً ویردکلری حکملردن ، فتوالردن ، باشقا برشی ده کلدرد . بوحالده نه اجماع ، نهده قیاس ، منطقاً ، مطلقاً صحیح وتغیری امکانش تصور اولوناماز ؛ زیرا سنیلرجه معتبر بر اصله کوره « مجتهدلر لایخطی ده کلدرد . »

— اجماع و قیاس منطقاً تحدیدده اولوناماز ، زمانلرک تمادیس ایله تکررلری مجبوریدر ؛ زیرا حل اولوناماش مسئلهلرک ظهوری طبعیدر . کرچه اجماع و قیاس طریقلریله تقرر ایدن حکملر جمع وحفظ اولونابیلر وواقعا بونلر جمع وحفظ اولونمشدر ، اما بوحکملر مجموعهلری آنجاق محدود زمانلر ومعین مکانلرک احتیاجلرینه کافیدر . شودیدکلریمز ، هر نه قادر منطقه پک موافق کیی کورونورسهده ، مسلمانلرک جمله سی طرفدن قبول ایدیلش ده کلدرد : اکثریت اعتباریله سنیلر اجتهدک منقطع اولدیغنه قاعددرلر ؛ زیرا ، اونلره کوره ، لازم وصفلری حائر فقیهلر آرتق موجود ده کلدرد ؛ برده اسلام جمعیتک حیاته متعلق مسئلهلرک کافه سی ، کچمش قرنلرده کلوب کیتمش مقتدر مجتهدلر طرفدن حل اولونوب بتیریلشدر . بونظر « اجتهد قاپیسی مسدوددر . » دستوریله افاده اولونور [۱] . وقتیه اجتهد قاپیسنک قاپاتیلماسنه سبب ، مجتهدلرک چوقلغندن میدان آلان فکرلر ، عقیده لر و بناء علیه مذهبلر اختلافی اولمشدی ، اجتهد

قاپلىنى سىدايە دىندە وىددىك مۇھافىزەسى اىستەنىلمىشدر . لاكن بومسودودىت اسلام اىچون خىرلى اولمامشدر . بونك اىچوندر كه اسلام عالملىرىدىن بعضىرى ، آرا صىرا اجتەھاد قاپلىنىك مسودودىتنە اعتراض ايدەكلىشدر ، فقط معترضلىك سىلىرى ، شىمدى يەدىكىن ، قاپلىنى آچدىراجق قادار كىسب اىھىت اىلە يەمەمشدر [۱] .

حاصلى اجماع و قىياس دە مسلمانلىك بويوك برا كىرتى غىندە ، حقىقى ماھىتلىرىنى غائب ايدوب قرآن و حدىث كىي قىطى و محدود اصولە منقلب اولمشدر ؛ دىكر تەبىرلە اجماع و قىياس ، قرآن و حدىثە آچىق برا قىلمىش مسئلەلىك حلە مخصوص قواعىد حالىدىن مىقدارى محدود مسئلەلىك حىكمىنى جامع كىتاب لىشكىلنە كىرمىشدر . شرىعت مىنبەلىرىنىك قىطى استىقرارىدىن جملە اسلام مۇسسەلىرىنىك اصلا دە كىشمەسى اقتضا ايدەر كىي كورونورسەدە ، وقەلىر بونى دائىما تائىد اىتمەيور : اسلام مۇسسەلىرىنىك بر قىسمى زمان و مكان تائىرى آلتىدە اولارق تحول اىلەمشدر .

مذكور دورت مىنبەدىن چىقان شرىعت ، غاىت واسع بر ساحە يە يايلىر : اسلام ، دىنى ، اجتماعى و سياسى بر عضوىتدر ؛ شرىعت ، دىنى ، اجتماعى و سياسى مسئلەلىرىدىن بىر ايدەر ؛ شرىعتە اعتقادە ، عبادەتە ، اخلاقە ، حكومت ادارەسنە ، اھالى يىتىدە كى مىناسبتلەرە ، خصوصى حىاتە ... الخ متعلق قانونلىر ، امىرلەر موجوددر . شرىعت مەزھى ، مدنى ، سياسى قانونلىر جىموعەسىدر . شرىعتك مىخلىف قىسىملىرى بر بىرلىنە حلول اىتمىش اولوب ، جملەسى دىنىدر . اسلامدە دىن اىلە

[۱] زمانىزدە ايدىلىش اعتراضلەرە نمونە ارلىق اوزرە ، ھىندلى اسلام عالملىرىدىن سىد امىر على نىك انكلىزجە تاليف و نىشر ايتدىكى بر كىتابدىن ماخوذ بر قاچ سطرى نقل ايدىيورم : « اسلام جماعتىك بوكونكى ترقىسزلىكى باشلىجە بوتون مسلمانلىك فكىرنە بر اىتمىش بر عقىدەدە نشأت ايدەر كه اودە مسلمانلىك شىخسى محاكەلىرىنى استعمال حقى اىكى قىيىلاردىن برى منقطع اولدىنى عقىدەسىدر ... بر مسلم اھل سنت و جماعتدىن عد اولونابىلىمك اىچىن كندى محاكەسى ، دوقوزىنجى عصر دە ياشامىش و طىبىى اون دوقوزىنجى عصر حقىندە ھىچ بر فكىرى بولونمامىش آدملىك قوللىرى اوغورنىدە تركە مجبوردر . » [سىدامىر على - « روح اسلام - Spirit of Islam »] .

دولت برلشمشدر؛ اسلام جمعیتلرینک مؤسسهلری وبناء علیه اسلام جمعیتلری، اسلام دولتلری، برر دینی جمعیت ودولتدر .

شریعتک بوکون مدون حالنده حقوق عمومی [droit public] یه عائد قانونلری وامرلری نسبة آز ومبهم اولوب، حقوق مخصوصیه [droit privé] یه متعلق بولوتانلری چوق وصریحدر . بونکله برابر طویلا یا بیلدیکم معلوماته کوره بالآخره عثمانلی سلطنتی مؤسسهلرینی تدقیقده ایشه یارایاجق سیاسی واجتماعی اسلام مؤسسهلرینی مختصراً بیان ایله، بر مسلمان دولتی قبا طاسلاق تصویره چالیشاجم .

دولت اسلامیه دینی وعوامی بردولتدر . دنیاده یالکز براسلام دولتی اولابیلیر . دین وملت [امت] بردر؛ اسلام، نصرانیت کیی بین الملل بر مؤسسه اولمایوب، بر وحدتدر .

بومعظم وحدتک مرکزی، داخلنده کعب حرم شریفی بولونان مکه مقدس شهریدرکه استطاعتی اولان هر مسلم هیچ اولمازله عمرنده بر دفعه اونی زیارتله مکلفدر .

دولت اسلامیه تک باشنده امام ویا خلیفه عنوانی حائز منفرد بر رئیس بولونور .

شیخ ابومنصور ماتریدی الحنفی وابوالحسن الاشعری الشافعی تک عقائد اسلامیه جه غایت معتبر کتابلرندن تلخیصاً نجم الدین عمرالنسفی طرفندن یازیلوب الیوم اسلام مدرسه لرنده پک مقبول اولان عقائد رساله سنده، امامه دائر شویله دینیلیور :

« مسلمانلرک برامامی اولماسی لابددر . » بو عبارتیه شرح ایدهن شارحک سوزلرندن آکلاشیلورکه : امام یالکز و بر اولالیمدر .

بو اصلدن موراجانک کوردیکی وجهله شونتیهلر چیقار :

۱ — اسلام دولتلرینک تشکیلاتی مونارشئی [monarchie] — برباشلیق، حکمداری براولان حکومت شکلی [دن باشقا دورلو اولماز .

۲ — مسلمان حکمدارلری ، دارالاسلامی تقسیم ایتمکدن پارچالامقدن ممنوعدرلر .

مجتهدلر اصلده متفق اولمقله برابر ، نتیجهلرده اختلاف ایله مشلردر ؛ جمه سنجه خلافتک وحدتی ، قوه حاکمه نك تقسیم قبول ایتمز اولماسی ، دارالاسلامک یالکز بر دولت ، یالکز بر سیاسی جسم تشکیل ایتمه سی ایجاب ایلر ؛ آنجاق بعضلرینه کوره ، بو وحدت کسر اولونوب بر قاچ دولت اسلامیه ظهور ایتمش ایسه ، سلاح قوتنه استناد ایله غصباً تأسس ایدن بویکی دولتلر متبوع امامک روحانی فوقنی احترام ایله تصدیق ایدرک قومانداده کی وحدتی تسلیم ایله مه لری اتضا ایدر ؛ — دیگرلرینه کوره یالکز بو تصدیق و تسلیم کافی ده کلدز ، امامک بوتون دنیوی امرلر جه ده متبوع اولماسی لابددر ؛ — داها باشقاری خلافت مونارشیسندن آیریلوب یکی بر دولتك تأسیسنی ، ده کزلر ویا دارالحرب ایله متفرق اولمازسه اصلاً مشروع صایمازلر .

بوتون بو تفسیرلر و تأویللر ، صوکرادن ، صرف وقعهلرک اجباری ایله ایدیلش اولسه کر کدر ؛ خلافتک حقیقی روحنی آکلاییلیمک ایچین « مسلمانلر بر امام طرفندن اداره اولونمالیدرلر . » « امام یالکز وبر اولمالیدر . » اصللرینه اهمیت و یروب تأویللر قولا ق آویلما مالیدر : شرعاً دنیاده یالکز بر مسلمانلر دولتی واردر .

امام منتخبدر ، انتخاب شکلی ایسه بیعت در . بیعت ، اهل حل و عقدک وکالت ایتدیکی اهالینک امامک امامتنی قبول و اوکا اطاعتی تعهد فعلیدر . بو جهته بیعت معین بر مقصد ضمننده اجماعک وظیفه سنی اجرا ایتمه سندن باشقا برشی ده کلدز : امام اجماع امت ایله انتخاب اولونیور ، دیمکدر [۱] .

ایلك بیعت رسول الله (ص.ع.) ه انصار یعنی اهل یترب طرفندن ایدیلدی . بوايلك بیعتدن اعتباراً اسلام جمعیتنده ریاست مقامنک عقدی و مشروطی شکلی

[۱] مسلمانلرک اکثریتی عندنده اجماع آرتق وظیفه اجرا ایدمه سزه ده بیعتک مشروعیتنی انکاره قالدیشان هیچ برکیمسه اولماشدر .

مشهود در. رسول الله امتنه، امتی ده اوکا تعهدلرده بولوندیله. مؤمنلرک جمله سی بیعتہ اشتراك ایلله مشدی.

ایلك خلیفه ابوبکر (ر. ع.) مهاجرین وانصارک همان جمله سی، یعنی امت محمدک اعظم واهم قسمی طرفندن، مذاکره نتیجه سنده انتخاب اولونمشدی. حضرت ابوبکر موتی تقریبده، مؤمنلرک ابرام و اصراری اوزرینه خلقی تعیینه راضی اولدیسده، حضرت عمر، مسلمانلرک بر قسمی بیعت ایلله دکن صوکر اصل خلیفه طانیلمشدر. حضرت عثمانی، سلفی طرفندن تعیین ایدیلش، اسلام جمعیتی ارکانندن اون ذات، اصحاب شورا انتخاب ایلله دی؛ بوا انتخابده بالآخره بیعت ایلله تصدیق اولوندی. بو وقعه لر کوستریورکه بیعت قاعده لری قطعی و صریح ده کلد. کرک اجماعده و کرکسه اجماعک بونوعی اولان بیعتده غایت مهم وظیفه لری حامل امت وکیللرینک، یعنی «اهل حل و عقد» ک کیملر اولدینگی صراحتله تعین ایتمه مشدر؛ بوندن باشقا، بونلرک امام انتخابنده ناصل حرکت ایده جکلری ده تماماً تقرر ایلله مه مشدر: تاریخ مختلف نمودجلر کوستریور، شرع شریف ایسه توضیح ایلله مه یور [۱].

برکیمسه نک امامته انتخاب اولونا بیلیمه سی ایچین، بعضی وصفلری و شرطلری حائز اولماسی اقتضا ایده. مذکور وصفلر و شرطلر، نجم الدین النسیف نک رساله سنده بویله بیان اولونمشدر:

«امام ظاهر اولمالیدر؛ اهلینک نظرنده مخفی اولمادیگی ظهوری منتظرده اولمالیدر.»

«شرح — امام کرک صلح زماننده و کرکسه فتنه و فساد اواننده امور دولتی اداره، داخل مملکتده انتظام و آسایشی ادامه، آفاتک اوکنی آلوب فساد تسکین ایده بیلیمک ایچین ظاهر اولوب ناسه کورونه بیلیمه لیدر.» «امامک معصوم [۲] ویا زمانی اهلنک افضل ی بولونماسی شرط ده کادر؛

[۱] شیعیلر عندنده امام منتخب اولمایوب ارثیدر.

[۲] هر دورلو کناهلردن و نقیصه لردن بری.

اما احکام شرعیه بی انفاذه ، حدود دولت دارالاسلامی عدودن حفظه ، مظلومی ظلم ظالمدن صیانتہ قادر وسائس ولایت کامله و قطعیه اربابندن اولماسی شرطدر . «

« شرح — امام ایچون ولایت کامله و قطعیه یه مقتضی اوصاف شونلردر :
 ۱ — مسلم ، ۲ — حر ، ۳ — ار ، ۴ — عاقل و بالغ اولمقلق . »

« سائس اولمقدن مراد امور مسلمینی حسن تمشیت ایدہ بیلہ جک قوت ، رأی ورؤیتہ ، حربده شجاعت وشوکتہ مالک اولمق ، قادر اولمقدن مراد ایسه علم ، عدل وتدیر امورده قدرت و کفایت وشجاعت صاحبی بولونمقدر . »

بو شرطلر تحتندہ انتخاب قیلنمش اولان امامک وظیفه لری چوق و مهم ایسه ده معدوددر . بناءً علیه خلیفه نك اقتدارى غير محدود ديمك قطعياً خطادر .
 النصفى نك تعدادينه كوره امامك وظیفه لری شونلردر : « ۱ — شرعى حکملری انفاذ ۲ — حدود شرعیه بی اقامه ، یعنی شرعى جزالری اجرا ایتدیرمک ؛ ۳ — دارالاسلام حدودینی دشمن تعرضندن مدافعه ایتمک ، ۴ — اسلام عسکرینی تجهیز ؛ ۵ — شرعى صدقه لر ، یعنی زکات ، عشر و فطره طویلایمق ؛ ۶ — متغلبه بی ، خرسزلری و قطاع طریق قهر ایلهمک ، ۷ — جمعه و عید نمازلرینی قیلدیرمق ؛ ۸ — بین العباد واقع اولان منازعه لری قطع ایتمک ، یعنی حق احقاق ایلهمک ؛ ۹ — مختلف فیه دعوالرده شهادتی قبول ایتمک ؛ ۱۰ — ولیسی اولمایان صبی وصبیہ لری تزویج ایتمک ؛ ۱۱ — غنیمت ماللرینی تقسیم ایلهمک . »

بو صایلمش ماده لردن آ کلاشیلورکه امامک اجرائی وظیفه لری (۱-۶ و ۱۲) ، عدلیه (۸-۱۰) ، دینیه (۷) و حق پدرانہ سی (۱۱) وارددر ، فقط تشریعی وظیفه لری یوقدر : امام مدافعه سنه مأمور اولدینی شرع شریفک احکامنہ توفیقاً اجرائی وعدلی وظیفه لری ، یا بالذات ویا بالواسطه ایفا ایلر . ديمك اولیورکه امام شریعتک اجرا مأمورندن عبارتدر ، امام کندیلکنندن نه شارعلک [واضع قانونلق] ایدہ بیلیر ، نه ده شرعى امرلرک نقطه سی نقطه سنه اجرا سندن انحراف ایلہ یه بیلیر [۱] . لاکن بروجہ مشروح تعیین

[۱] « درجۀ کالی نه قدر عالی اولورسه اولسون ، امام شریعتک امر ونهی لرینه تمامی اطاعتله مکلفدر . » [نجم الدین نسفی]

قیلینمش وظیفه لرینک ایفاسنده امامه بویوک برحکم و نفوذ ویریلشدر ؛ امام شرع شریفه موافق اولارق واونک حدودی داخلنده حرکت ایتدکجه جمله مسلمانلرده ، مشار الیه حرمت واطاعت ایلهمک ، کافه اوامرینی یرینه کتیرمک ایلهمکلفدر . بونکه برابر ، امامک وظیفه لرینی تمامی ایفایه مقتضی حقوقدن غیری سائر مسلمیندن فرقلی هیچ برحق و امتیازی یوقدر .

امامت [خلافت] برصفت قدسیه بی حائز ده کلدر ؛ امامت معنای معروفیه برمسند روحانی ده کلدر . زیرا اسلام ، خالق ایلهم مخلوقی آراسنده ملکر و نیلردن غیری واسطه طانیاز . کرچه امام ، الله نامنه اداره و حکم ایلر ، فقط بو آنجاق تطبیق ایلهمدیکی شریعتک الهی اولماسندن نشأت ایدوب ملهم اولماسنه دلالت ایلهمز . کورولدی که امامی اهل اسلام انتخاب ایدیور : بناء علیه من قبل الرحمن حکمدارلق نظریه سی ، اسلامک منتخب حکمدارلغنه مخالفدر .

امام ، اجرائی وعدلی [قضائی] قوتلرینی مأمورلرینه تودیع ایدهمیلیر . امامه مأمور اولدیغی وظیفه لردن دولایی بیت المالدن معاشی ویریلیر ، لا کن بو معاشک مقداری کیمسه یه محتاج اولمقسزین تعیشه مقتضی اصغری مقداردن عبارتدر . امام ، کندینک ومأمورلرینک افعالندن الله واهل اسلامه قارشى مسئولدر . عندالله مسئولدر ، زیرا ، یوم آخرده محاکمه اولونا جقدر . اهل اسلام قارشى سنده مسئولدر ، زیرا مسلملرک اونى خلع ایتهمکه وایجاب ایلرسه داها شدید عقوبتلر ایلهم جزالاندیرمغه حقى واردر .

امامی خلع ایدهمده ، انتخاب ایلهمده اجماع امتدر . خلع صورتی ده انتخاب صورتی کیی وضوح ایلهم تعین ایتهمشدر . زیرا اجماع امتک وجه حصولی ، « اهل احل وعقد » ک تشکلی قاعده لری مههمدر .

خلع اولونمایان امام ، وفاتنه قدار مقام امامتده قالیر ؛ اسلامده دولت رئیسکی قید حیات ایلهم دیمکدر .

امامک قوه تشریعیه حقى اولمادیغی کورولمشدی . دولت اسلامیه نک قوه تشریعیه سی کیمه ، کیملره مودوعدر ؟ — دولت اسلامیه نک قانونی شریعت اولمقله ، قوه تشریعیه ، شریعتک دورت منبعی خارجنده بولوناماز . بو دورت

منبعدن برنجىسى كلام ربانى ، ايكنجىسى سنت نبويه اولديغىدىن ، قابل تزييد ، تنقيص ويا تغيير ده كىلدىرلر ؛ آنجاقتى تفسىر و تشرىحلىرىنىڭ امكان واردر . بو جهته يىكىدەن يىكىدە قانۇن وضعى ايله دولت اسلاميه شريعتنى توسيعه خدمت ايدە بىلەنك واسطەلر ، اجماعت و قىياس فقھان عبارت قالمىش اولور . حال بو كە ، يوقارىدە عرض اولوندىغى اوزرە اهل اسلامك ا كثرىت عظيمه سى معين بر زماندىن برى اجماعت و قىياسك دە مقبول و مرعى اولاجق بر صورتدە وظيفه سنى اجرا ايدە مە دىكنە ، يعنى دولت اسلاميه قانۇنك دوردىنچى عصر ھىرىدە اكملت درجە سە واصل اولوب داھا زىادە تكاملە احتياجى قالمادىغىنە قائل اولدۇلردىن ، بو ا كثرىت عىندە دولت اسلاميه نك قوۋ تشرىعيە سى يوق دىمكىدر [۱] .

امامك وظيفە لرى آراسىندە قوۋ عدليه [قضائىه] تعلقلى اولانلر دىخى واردر : امام اك بويوك قاضىدر ، فقط عدالت منبى دە كىلدىر ؛ امام كىندىسندن خارج و كىندىسندن يوكسك اولان شريعتە توفىقاً قضايە مجبوردر .

امام يابالذات ، ويا قاضى دىنيلن مأمورلرى واسطە سىلە ، عدالت اجرا ايلر . شريعت جداً مكمل و غايت دقيق بر قانۇن مدنى ايله شدتلى بر قانۇن جزايى محتويدر .

شرع شريف ربع مسكونى ايىكى منطقە يە بولر : " ۱ - دارالاسلام ، مسلمانلرك حكم و اشغال ايتدىكلرى اراضى ، يعنى دولت اسلاميه نك ىرى ؛ " ۲ - دارالھرب ، غير

[۱] فعلاً يىكى مسئلە لر ظهورندە قوۋ تشرىعيە يە مراجعت اولونوب قانۇن وضع قىلىنمازدى ، بلكە امامك قوۋ اجرائىە سە مراجعت اولونوب نظام قونولوردى ؛ آنجاقتى بو نظامك اصول [principles] شريعتە مغاير اولمادىغى تصديقاً بر فتوى بولمىق لابددى . بناءً عليه ، اسلام دولتلىرىدە ، اجتھاد قاپسنىك مسدودىتىدن اعتباراً ، ھىچ بر قانۇن وضع ايدىلە دىكنى ، اهل اسلامك قوۋ تشرىعيە حقندن استفادە ايلە مە دىكنى ، شرع شريف نقطۂ نظرندن ، ادعا مىكندىر ؛ او زماندىن برى قونان ھر دورلو نظاملر ، قوۋ اجرائىە نك ، شريعتە موافق اولمىق اوزرە مفروض ، اصدار ايتدىكى ارادە لردن عبارتدر . بويە دولامباجلى بريوالە خليفە و اميرلرك قوۋ تشرىعيە يى آلە كچىرمە لرى ، اسلام دولتلىرىدە استبدادك كوكلشمە سە خدمت ايتىش اولسە كر كدر .

مسلملرک حکم و اشغال ایتدکلی اراضی، یعنی دولت اسلامیہ حدودی خارجندہ کی ممالک .

شخصلرہ کلنجہ، شرع شریف اونلری دورت صنفہ تقسیم ایدہر : مسلم، ذمی، مستأمن و حربی . مسلم، وحدانیت الہیہ و نبوت محمدیہ مؤمن اولان کیمسہلردر . — ذمی دولت اسلامیہ نک غیر مسلم تبعہ سیدر . — مستأمن، معاہدہ لری ضمانی تحتندہ اولارق، کرک مقیم و کرک مسافر، دولت اسلامیہ دہ بولونان اجنبی تبعہ در . — حربی، ذمی و مستأمندن باشقا غیر مسلملردر . بوندن آکلاشیلورکہ دولت اسلامیہ نک یرلی اہالیسی مسلم و ذمی اولق اوزرہ ایکی قسمہ آریلیر .

بوسیاسی تقسیمدن باشقا، شریعت غیر مسلملری، دین نقطہ نظرندن، ایکی یہ بولر : "۱ — اہل کتاب، یعنی نصارا و یہود، "۲ — کفار و مرتد لری . کفار و مرتد ذمی اولاماز، بولر ایچین قانونی وارلق یوقدر؛ ذمی اولان آنجاق اہل کتابدر .

مسلم و ذمی شرع نظرندہ، حقوق و وظائفہ مساوات تامہ بی حائر دہ کلدرلر . شرع شریفجہ ملک، کائناتدہ کی موجوداتک کافہ سی کیی، اساساً اللہ کدر . لاکن آدم اوغلی ہرہانکی بر ثروتدن صاحب مطلق صورتیلہ یعنی مطلق استفادہ ایدہ بیلور . اسلامدہ ملک شخصی واردر . اسلام مؤمنلرینک ثروتندہ کی فاحش تفاوتی تنقیصہ ساعی ایسہدہ، نہ منقول ونہدہ غیر منقول ماللرک مشترک لکنی امرأیہ مہ مشدر . بناء علیہ بعضی فرنک محررلرینک یاپدینگی کیی اسلامہ اشتراکیت [سوسیالیسم] اسنادی دوغرو اولاماز .

دولتدہ، ملک صاحبی اولابیلیر .

دولت اسلامیہ نک اراضیسی سیاست ایکی قسمہ بولونور : "۱ — اراضی عمریہ، عمرہ تابع قسمدرکہ مسلملرک مالک ویامتصرف اولدق لری اراضی نک کافہ سنی محتویدر؛ "۲ — اراضی خراجیہ، خراج دینیلن ویرکی یی ویرمکہ مکلف قسمدرکہ ذمیلرک مالک ویامتصرف اولدق لری بوتون اراضی یی شاملدر . — اراضی خراجیہ ایسہ ایکی یہ منقسمدر : "۱ — اراضی مفتومہ، یعنی قوتلہ ضبط اولونوب

غير قابل الفراغ قيلينان اراضيدر ؛ اراضى مفتوحه نك مالك مطلقى الله اولوب دولت بونك آنجاق تصرفنى باشقارلر براقايلير ؛ "راضى" عريميه، يعنى دولت اسلاميه بر معاهده موجبنجه انتقال ايله ين اراضيدر؛ بو حالحده عهد شرطرينه توفيقاً حركت ايديلير : مذكور شرطر موجبنجه ، معاهده يي متعاقب ذمى لك حقوقى اكتساب ايتمش اولان يرلى اهالى يه، اراضيلرى ملك اولارق براقيلير؛ ياخود اراضى مفتوحه كيي ، دولت اسلاميه فائده سنه غير قابل الفراغ قيلينوب، اهاليسنه آنجاق تصرفى حقى ترك اولونور . — ذمى اراضينك مالكى اولسه ده، فقط متصرفى بولونسه ده معين برخراجدن غيرى ويركى ايله مكلف ده كلدر .

دولت اسلاميه ده بر ملكك مالكى، ملكنى وقف ايدم بيلير. امام ابويوسفه كوره وقفك تعريفى شويلاه در : «وقف ، بر عينك [برشيئك] ملكى الله تعالى ده قالمق اوزره منفعتى جهت بره [يعنى امور خيريه يه] تصدق ايتمكدن عبارتدر . واقف ، ملكنى وقف ايتدم ديمكه آرتق نه كنديسك ونه ده خلفرينك اوملك اوزرنده هيچ بر حقى قالماز ، يعنى ملك زائل وقف لازم اولور . » [ملتقى الابحر] موقوف ملك ابدىاً غير قابل الفراغدر . — واقف شرائط وقفك صاحب مطلقيدر . — مال موقوف معين بر ايراد مقابلنده شيخصرك تصرفه ، يعنى آوزون مدتله اجاره سى آلتنه براقيلير .

وقف مؤسسه سى ، جمعيت اسلاميه ده پك زياده اهميتى حائزدر . چونكه جمعيت اسلاميه ده اجتماعى احتياجلرك بويوك برقسى، مثاليولر آچق، كوپرولر قورمق، جامعلر، مكتبلر، مدرسه لر، كتبخانه لر، فقيرلر، وضعفلر ملجالى ... الخ بنا وتأسيس ايله مك الك زياده اهل اسلامك شخصى تشبثلرينه براقيلمشدر . موقوف ماللر ايله بو احتياجلره مقتضى واردات تأمين اولونور .

دولت اسلاميه نك يالكز دورت دورلو ويركىسى وارددر : زلالت، عمر ، حريم ، خراج . ايكي اولكىسى مسلملردن، ايكي صوكر اكيلرى ذمىلردن استيفا اولونور . عشر ايله خراج املاك ويركيليردر .

زلالت، معروف مصرفلرينه طوتولمق وشرعاً مقدارى معين اولمق اوزره مؤمنلرك

ماللربنك تصدق ایدیله سیدر . غیر منقول ماللرندن غیری ثروتی حاجت اصلیه سندن آرتان مؤمنلرك جمله سی ، بو آرتان قسمدن زکاة چیقارمغه مجبوردر . زکات ، منقول ماللرك تقریباً $\frac{1}{4}$: $\frac{1}{5}$ قسمى اولوب ، عیناً و یا معادل قیمتیه تأدییه اولونور .

عشر ، اراضی عشریه دن آلان و سنوی محصولك تمام اونده بر قسمندن عبارت اولان اراضی ویرکیسیدر . عشر ، عمومیتله ، عیناً تأدییه اولونور ، فقط معادل قیمتده دیگر برشی ایله ده تأدییه سی مساعدر .

جزیه ، زمینك شخصندن استیفا قیلنان بر نوع نفوس ویرکیسی در . جزیه ، مکلفك ثروتنه کوره ۱۲ ایله ۴۸ درهم آراسنده متحولدر . زمانمز آقچه سیله اعظمیسی ۱۸۰ الی ۲۲۰ غروش راده سنده در .

خراج ، ذمیلرك تملك و یا تصرف قیلوب ایشلتدکری اراضیدن آلینان اراضی ویرکیسیدر . خراجك مقداری عشرك ضعیفیه محصولاتك $\frac{50}{100}$ سی راسنده تخلف ایدر .

مسلم و ذمیلرك ویرکیلری مکلف اهاالینك حسن رضالریله تحصیل اولونوب جبری معامله یه جواز یوقدر [۱] .

دولت اسلامیه نك بو ویرکیلردن باشقا ، غیر مسلملرله محاربه لرده آلینان غنیمت ماللرك ضعی و غیر مسلم دولتلردن استیفا ایدیلن جزیه دن عبارت دیگر وارداتی داها وارددر .

دولت اسلامیه یه ، اجتماعی نقطه نظرن باقیلیرسه ، اك زیاده کوزه چارپان جهت مسلم تبعه سنه مساوات تأمین ایله مه سیدر : دولت اسلامیه ده ، موحدلرك کافه سی سیاسی و مدنی حقوقه یکدیگرینه تماماً مساویدرلر [۲] . اسلام ، نه ناجلیتی ونه ده « سه رواژ » ی قبول ایدر . بالذات امامك بیله دیگر مسلملردن فضله هیچ برحق و امتیازی یوقدر .

[۱] قاضی جمال الدین - « سیاست الشرعیه » . صحیفه ۹۶ : ۱۰۸

[۲] ارکك وقادینلر آراسنده کی مساوات و یا عدم مساوات بمحمزدن خارجدر . ذاتاً شیمدی یه قادار بومساواتی تماماً تأمین ایتمش هیچ بر جمعیت بیلمه یورز .

واقعا اسلام او قومشار ایله او قومامشار آراسنده فرو کورور؛ لاکن عالملرک بوتقدمی، اونلره معلومات و اقتدارلری نسبتنده عمومی خدمتله قاپیسنی آچقدن غیری هیچ برحق و امتیاز تأمین ایله مز.

واقعا اسلام جمعیتی، تعرضی متعاقب، اُسکیدن قالمه عرب ناجلیتی و خصوصیه مکه زادکان هیئتتی بالفعل امحا ایله مه مشدر. جمعیت اسلامیه تشکلی ائناسنده قریش صنادیدینه شدتله معترض بولونمشهده اهتدارلندن صوکره معتدل داورانمشدر. لاکن حقوقاً — متفق علیه اولمایان بر سیاسی اصلدن صرف نظر — هیچ برحق و امتیاز بخش ایله مه مشدر. بناءً علیه اسلام جمعیتته، اهل اسلام ایچین برده موقراسی در، دینیه بیلیر. بوکا اعتراض ایده نلرک استناد نقطه سی، اسلامک بعضی شرطار داخلنده اسازته مساعده ایله مه سندن عبارت قالیور. فقط اسلام، اسیرلرک حالنی پک زیاده اصلاح ایدوب « فک الرقاب » ایچون برچوق وسیله لر کوسترمش، تشویقاتده بولونمش اولدیغندن، او معترضلر بيله « اسلام ده موقراسی یه میالدر. » دیمکه مجبوریت کورویورلر.

حقوقاً مساوی اولان اهل اسلام، وظیفه لرجه ده بربرندن فرقلی ده کلدرلر. دشمن تعرضی واقع اولورسه، اُرکک، قادین، کنج، اختیار جمله مسلملر دولت اسلامیه یی مدافعه ایله مکلف بولونورلر. تعرضی برحرب حالنده ایسه، صاغلام اُر کیشیلر جهاده کیتمکه اهل اسلام اوزونده کی « فرض کفایه » ئوده نمش اولور. بو جهته شریعتک عمومی مکلفیت قاعده سنک اصلنی وضع ایله دیکی ادعا اولونابیلیر.

حق و وظیفه جه مساوی مسلمانلر، بربرلرینی قارداش طانیغه مجبوردرلر: قرآن « انما المؤمنون اخوة » بویورویور [۱]. بواصل مسلمانلر آراسنده قوتلی

[۱] بو اخوت هجرتی متعاقب پک آچیق کوروندی: او زمان حضرت پیغمبر مهاجر وانصاردن عبارت ایکی صنف مسلمانلر آراسنده فعلاً اخوت دینه تأسیس ایله دی؛ هر بر مهاجر، برانصارک قاردهشی اولدی و بودینی قرابت، نسلی قرابت غالب کله جک قادار قوتلی ایدی. Lav. Ram. Hist. Gén. T. I. p. 477.

برتعاون تولید ایله مشدر . دولت اسلامیة نك ویرکیرلی أك زیاده فقیرلرك احتیاجنك تهوینته مخصوصدر [۱] .

اولجهده عرض ایلهدیکمز وجهله، شریعت اسلامیة زمانمزدده حقوق عمومی دینیلن حقلردن تفصیل و صراحت ایله بحث ایتمز؛ بونکله برابر شریعتك محتویاتی تدقیق اولونورسه، دولت اسلامیة مسلم تبعه سنك، حقوق تامه بی حائر اهل اولدقلرینه قناعت حصوله کلیر ظندهیم؛ اعتقاد مجه اهل اسلام، زمانمزدده کی حر دولتر اهلنك [Citoyen] حقوق عمومی سندن کافه سنه — یالکز بری استثنا اولونمق اوزره — مالکدرلر. اومستثنایسه حریت لامله و صبرانیه حقیدر؛ زیرا اسلامده، بوتون ادیان کیی، رسماً ارتداده مساعده ایده من. لاکن ذمیلرك حقوقی وارلقلری، دینی حریتلری و آیین اجرا سنده سربستیلری تأمین اولونمشدر. امامك جسمانی سلطنتی طانیوب، رسمی تکالیفی تماماً ادا ایتك شرطیله، ذمیلره برنوع اداری مختاریت بیله براقیلمشدر [۲] .

۴

هنوز عرض و بیان اولونان اسلام مؤسسه لری، نظری مؤسسه لردن عبارتدر. جمعیت اسلامیة ده فعلاً تطبیق اولونمش مؤسسه لر، بونلردن، همان دائماً، حس اولونا جق درجهده فرقیدر: اسلام فقیهلری، شرع شریفك و بناء علیه شریعتجه دولت تشکیلاتنك نظریه لرینی تدوینه اوغراشدقلری زمان، دولت اسلامیة، اسلامك سیاسی اصللرندن برخیلی انحراف ایتمش بولونیوردی؛ واقعا دولت اسلامیة سلطنت امویه دن اعتباراً آرتق بر حکمدارلر سلسله سی آله کچمشدی. اموی پادشاهلرینك چوغی شریعتك امر ایتدیکی حیات

[۱] سرور و کدرلی زمانلرنده مؤمنلراخوت و مخادنت رابطه سنك آچبق علامتی اولق اوزره مصافحه ایله مکلفدرلر. فقیرلرك احتیاجنك تهوینته صرف اولونمق ایچون برکیمسه نك حاجت اصلیه سندن زیاده کسب مال ایله مه سی بیله مستجدر. [ملتی: استانبول- ۱۲۵۳. صحیفه ۲۱۰]

[۲] دولت اسلامیة تبعه سی غیر مسلملر، یعنی ذمیلر، عادتارینی . قانونلرینی، حتی خصوصی قضالرینی بیله محافظه ایده بیلیورلردی. Lavissee et Rambaud His. générale. T. I. p. 480.

ساده لکنی ، اسلام بیت المالدنه اقتصادی تماماً اونوتوب ، دمشقده کی مکلف سرائلرنده ، طنطنه لی برسفاخت حیاتی کچیریلردی . دینی وظیفه لرینه آزاھمیت ویریورلردی . اموی پادشاهلرینک اداره حکومتلری کیتدکجه کیفی و مستبدانه اولور .

خلافتک عباسیلره انتقالیله تغیر اکیلمز : سلاله عباسیه اینه کچن دولت اسلامیہ ، عوامی جمهوریت اولمقدن پک اوزاقدیر ؛ اوشیمدی بویوک شرق سلطنتلرینک یرینه قائم اولمشدر . عباسیلر ، یاری فرس اولان بر قطعه یی خلافت مقری اتخاذایله دیلر . خلیفه ، کنیش سلطانلغنک هر طرفدن سچیلیمش کوزهل قادینلرله محاط ، قارا و آق حرم آغالرینه خدمت ایتدیره رک ، غایت زینتلی سرائی وصفیه لرده ، شهوت و عطالتدن عبارت فائده سز بر عمر کچیریر : « آرتق امام ، رسول اللهک خلیفه سنه ، نجیب عرب قومنک دینی رئیسنه بکزه مز ؛ اقامت ایلهدیکی ملکک اُسکی صاحب لرینه ، کلدانستانک فرس قدیمک قوتلی مستبدلرینه ، میراثی آلوب عنغه سنی تعقیب ایتدیکی ساسانی حکمدارلرینه مشابهدر [۱] . »

عباسیه خلیفه لری ، عمومیت اوزره ، مستبدانه حکومت اداره ایدرلر ؛ قیمتلی عطیه لرله قازانیلمش عالمی و بویوکار ، سلطنت و احتشاملریله کوزلری قاماشمش عوام ، کندیلرینه مطیعدر . اسلام خلافتنده قوه اجراییه بوصورتله متغیر اولدیغی کبی قوه تشریعیه ده اجتهاد قاپیسنک قاپانماسیله بوس بوتون معطل قالمشدی . بالفعل قوه تشریعیه خلیفه نک آلدنددر . خلیفه ، شریعتنه توافقی مفروض ، فقط ، واقعه ، علمانک اطاعتدن امین بولوندیغی ایچین ، شریعتدن زیاده شخصی امللرینه کوره اصدار اولونمش فرمانلرله قانون وضع ایلردی . قوه قضاییه ، نظریاتجه ، شرعه موافق وظیفه اجرا ایدیوردی ، لکن واقعه او دخی کرک بویوک قاضی اولان حکمدارک کیفی اراده لرله ، کرکسه قاضیلرک عدالتسزلکیله بوزولمشدی . حاصلی خلافت ، مستبد بر سلطنته دونمشدی . بونکجه برابر عباسیه خلافتی اداری مؤسسہ لری ، صوکرادن دیکر اسلام

دولتلى طرفدن نمونه اتخاذايدىلش اولمقلا خلاصه ذکرلرني لازم عدايدىيورم. خليفه نك ياننده وزىرى واردر. وزير اك يوكسك درجهلى مأمور، عاداتا ايكنجى حكمداردر. وزيرلك مأموريتى فارسيلردن انتقال ايله دى [۱]. خليفه نك وزيرندن باشقا اميرالامراسى [باش قوماندان]، ماهيبي [باش ماينجى]، پوسته مدير عمومىسي وضبطيه ناظرى واردر.

حکومت مقرنده ديوانلر، يعنى نظارتلر بولونور. نظارتلرلك مقدارى بشدر. برنجيسى عسکرى ايشلره باقار. ايكنجيسى ويركى دفترلرني تنظيم و ميرى املاكى اداره ايلر. اوچنجيسى مأمورلرى انتخاب و تعيين ايددر. دوردنجيسى خزينه نك وارداتنى تدقيق، مصارفاتنى امر ايلرلر. نهايت بشنجيسى خليفه نك فرمانلرني اصول موجبجه تحرير ايلر. بو ديوانلر، ولايتلر مأمورلرينك فعللرني تفتيش ايله ده موظفدرلر.

اسلام مملكتلىرى يكرمى مكنز ولايته منقسمدر. هر ولايته ملكى وعسكرى غايت واسع نفوذ و اقتداره مالك برامير يعنى عمومى والى ايله بر پوسته مديرى بولونور. پوسته مديرى پك اهميتلى بر مأمورددر، وظيفهسى يالكز مخابره كاغدلرني محله ايصال اولمايوب، راپورلر تنظيم وارسال ايله حكومت مركزىنى ولايتلرلك حاللرندن دائما خبردار بولوندورمق، عمومى والينك يرنده ديوانده اولمايان حركتلرني مركزه اخبار ايله يوب دورمقدردر؛ پوسته مديرى، نفوذ و اقتدارى زياده سيله كنش اولان عمومى والى يه برنوع متقابل ثقلت ديمكدردر. هر شهرده حقى احقاق ايله ين بر قاضى ايله، سوقاق و بازارلره نظارت، انتظام و آسائيشي محافظه، اخذ و اعطاده حيله و خدعه لرى منع، اختلافلى فصل ايددن بر محسب يعنى برنوع ضبطيه مديرى موجوددر.

خليفه، كوكللى يازيلش عسكردن مركب، صلح رماننده بيله معاش آلان دائمى بر اوردو طوتار. بو اوردويه داخل اولابيلمك ايچون، مسلم، حر، بالغ، جسماً و عقلاً سالم اولوب عسكرى تعليماتى اوكره نمش

[۱] وزيرلك عنوانى ايلك دفعه خليفه عبدالله السفاح طرفندن ناظرلردن بزيسته

بولۇنمىش شىرطدر . كوردولپور كە خەلىفەنىڭ بو اوردوسى ، شىرىعتك امرائىدىكى مەسلىح مەلت ھېچ دەكلدر [۱] .

ذەمىلر ، شىرىعت مۇجىئىجە ، جەمەتجە مۇتەرىتە ، دىن و آيىن اجراسى خەرىتە مەلكدەرلر . نەسرانىلەر ك مەتروپولىد و پىسكوپوسلرى ، يەھۇدىلەر ك امىر امىرائىلرى واردر .

عباسىيە سەلەسەنىڭ خەلافت مەقامىنە كچمەسىلە بىرەر ، يوقارىدە مەخت اولونان تەخىرلەردن باشقا شىرىعت شىرىفك بويۇك بىر سىياسى اصلى داھا بوزولۇر: دولت اسلامىيەنىڭ وھدەتى قىرىلۇپ ايكى خەلافت تەشكىل ايدەر .

بو ايلك تەقسىمدن صوكر ا دىكر تەفرەلەردە كچىكمز . اوچىنچى ھىجرت عصرىندە ، اندلس امويلىرى ايلە مەصر فاطمىلرى ، يەلەز و خانىتەجە بىلە عباسىلەر ك تەقۇقى طانىماز اولدىلر ، اوچ عدد اسلام خەلافتى و جود بولدى . لاكن اندلس امويلىرى ايلە شىعى فاطمىلەردن غىرى اسلام دولتلىرى ، جەمەت ، بەغداد خەلىفەلرىنىڭ روھانى تەقۇقلىرىنە رەايت ايلەرلەردى . «حەقىقى اقتدارلرى روھانى تەقۇدە مەنھەسر قالمىش اولدىغى ھالەدە ، عباسىيە خەلىفەلرى ، مەسلمان دولتلىرىنىڭ تەخت و تاجلىرىنى آلەرنەدە طوتىورلر كىيدى : بو دولتلىر كرك سىياسەت اىجابىلە ، كركسە دىن تەئىرىلە ، يەلەز ھەكومەتلىرىنىڭ توجەنى دەكل ، ھەتتى رەسمى عنوانى ، القاب فاخرەيى بىلە ، عباسىيە خەلىفەلەردىن اخذ و تەلقىي ، شەرفە مەدار عد ايلە يورلەردى [۲] . » اسلام مەملىكەتلىرىنىڭ بو قەسمىندە خەلىفەنىڭ شەخسى مەخرەم ، عادەتە مەقدەسدى .

عباسىيە خەلافتى مەعظم ھىكەلەك پارچالەردىن مەتھەت كوچۇك دولتلىر ك كافەسى ، قىياملر ، عصيانلر ، ولەيت والىلرىنىڭ ، عەسكەر آمرلىرىنىڭ ، مەمتاز كۆلەلەر ك پرونۇپچە مەئىتتولرى [۳] ايلە تەجىز و تەجمە ايدەر ك دائىمى ھەركەت اوزرە بولۇنورلەردى .

[۱] خەلىفەنىڭ عەسكەرى جەسور اولمەلە بىرەر كوردولتۇجى و عەسكەرى تەربىيەدن مەروم ايدى . وراثەت قانۇنىنىڭ يوقلىغى ، تەختە نامەزەد ولانلر تەرفەندىن عەسكەر ك ساتىن آلەنمەسەنە يول آچىورلەردى . روماللىر ك Donativum [جەلۇس بىخىشى] ى بورادە دىخى مەشھۇددەر .

[۲] موراجا ، جەلد ۱ ، صەھفە ۲۳۳ - ۲۳۴

[۳] نەسبە ئىككى اولان بو تەبىرى ايلك دەفعە مەزكۇر عصرى عصيانلەرە تەطبىق ايلەين مورخ مەراد بەكلەر .

آرالارنده حرب و غوغا هیچ اَكسیك اولمازدی . بعضاری قوتله نیر ، بعضاری
ضعیفلاردی . اَسکیاری پارچالانوب ، یرلرینه داها یکیلری ، ایکنجی تشکیلاتنده
اولانلری ظهور ایلردی . برنجی وایکنجی تشکیلاتدن دولتلرک چوغنی
تورکله تأسیس ایلیمشردی . عثمانلی سلطنتی ده بونلردن بریدر . عثمانلی سلطنتی
دوغرودن دوغرویه عباسیه خلافتی انقاضندن وجوده کلهدی ؛ عباسی ولایتلارنده
تأسیس ایتیش ، سلجوقی سلطنتک پارچالانماسندن دوغدی . بو جهته عثمانلی
دولتی ایکنجی تشکیلاتدن بر دولت دیمک اولور .

— مدخلک صوکی —

آه یوره اوغلی یوسف

